

Kiss Dénes

A CE Szövetség és a református egyház

E tanulmány egy az erdélyi magyar közéletben gyakran napirendre kerülő problémáról szól, a református egyház és a CE Szövetség közötti viszonyról, konfliktusról. Az ellentét első látásra ellentmondásosnak tűnik: miközben a történelmi egyházak világszerte a szekularizációval folytatnak kemény harcot, az erdélyi református egyháznak, úgy tűnik, vallásosabb tagjaival vannak gondjai. A helyzet persze ennél bonyolultabb, de mint ki fog derülni, korántsem valamilyen rendkívüli jelenségről van szó, a vallási szervezetek belső dinamikájának gyakori esetével állunk szemben. Tanulmányomban arra törekszem, hogy a konfliktust egy értékmentességre törekvő szociológiai fogalmi rendszerben írjam le, ezáltal mentesítve a normatív diskurzusok keretében feloldhatatlannak tűnő ellentétek feszültségétől. A leíró jellegű tanulmány nem óhajt és nem is képes megoldásokat nyújtani, célja csupán a kérdésre való további reflexió elősegítése. E cél elérése érdekében az elemzett viszonyt különböző paradigmákban értelmezve annak más-más aspektusait igyekszem kiemelni.

A CE Szövetség rövid bemutatása után a két fél közötti viszonyt először egy szervezetszociológiai-, majd fenomenológiai nézőpontból mutatom be. Befejezésül a konfliktust meghatározó néhány fontosabb tényező szerepét rendezem egy lehetséges modellbe.

A felhasznált empirikus anyag nem szisztematikus adatgyűjtés eredménye, alapját évek során felhalmozódott személyes tapasztalatok képezik. Több éve kísérem figyelemmel néhány vidéki CE-közösség sorsának alakulását¹, a CE Koinonia tevékenységét pár évig résztvevőként figyelhettem meg. Ezeket az ismereteket néhány interjúval egészítettem ki. Alkalmazott módszertanról tehát nem beszélhetek, írásom ilyen értelemben inkább esszé értékű, mint szociológiai tanulmány, még pontosabban információk, adatok, élmények szociológiai szempontú rendszerezése.

A CE SZÖVETSÉG RÖVID TÖRTÉNETE

A CE Szövetség, teljes nevén „Krisztusért és Egyházáért CE Szövetség”, a református egyházon belüli vallási szervezet, melynek célja az Egyház megújulásának segítése. Neve az angol Christian Endeavour Society rövidítése (C.E.), jelentése tehát „keresztény buzgóság, igyekezet”. Az amerikai (bostoni) eredetű mozgalom Magyarországon a XIX. században honosodott meg (Tőkés, 1990:118). Erdélyben, bár jogi személyként a kilencvenes évek elején jegyezték be, története több mint egy századra nyúlik vissza. Elődjének két múlt században induló mozgalom

¹ A Mezőfelében, Mezőcsáváson, Galambodon és Mezőpanitban található CE csoportokról van szó (Marosvásárhely környéki falvokról van szó).

tekinthető. Egyik a vasárnapi iskolák mozgalma, ennek eredménye az egyházi szempontból ma már kötelező vallásóra tartás. Másik a Szabó Aladár és Kecskeméthy István nevéhez fűződő kegyességi mozgalom. Ők először a KIE-t (Keresztyén Ifjúsági Egylet) alapították meg, majd 1903-ban a CE Bethánia Egyletet, amely a CE Világszövetségnek is tagja volt. A századforduló után teológiai professzorként Kolozsvárra kerülő Kecskeméthy munkája nyomán Erdélyben és a Partiumban is helyi csoportok alakultak a gyülekezetekben. Az első világháború után Erdélyben maradó Kecskeméthy haláláig, 1938-ig folytatta egyház-újító munkáját, melyben a mozgalom legfőbb szócsöve, a református családi lapként a 30-as évekig megjelenő Kistükör is nagy segítségére volt.

Kecskeméthy halála után a papi körökben sok hullámot verő, ellenállást is kiváltó mozgalom vesztett dinamizmusából. Ekkor már a teológiai tanárok és magasabb tisztségviselők helyett a mozgalmat inkább vidéken szolgáló idősebb lelkészek és egyszerű hívek vitték tovább. A mozgalom felszámolása a kommunista hatalom megszilárdulásával következett be, amikor minden kegyességi szervezetet betiltottak. Magyarországon, ahol a Szövetség jelentős ingatlanokkal is rendelkezett, a felszámolás alapjaiban rendítette meg a mozgalmat. Erdélyben, mivel itt a szövetségnek sem ingatlanjai, sem vagyona nem volt, és a mozgalom kevésbé volt a szervezethez kötve, felszámolása kevésbé sikerült. Folytonossága nem szakadt meg, legtöbb tevékenysége formális keretek nélkül is folytatódott. Az ötvenes években a titkosrendőrség nyomásának fokozódásával az egyház vezetősége együttműködésre kényszerült. Egyes visszaemlékezők szerint a beépített kollaboránsoknak köszönhetően ebben az időben az egyház kettős szerkezetűvé vált: a hatalommal együttműködő hivatalos egyház egy „földalatti egyházzal” kettőződött meg. (Karczag, 1993) A CE Szövetséget a visszaemlékezésekben ezzel a földalatti egyházzal asszociálják, így ez a szembenállás, úgy tűnik, az egyház és a mozgalom közötti viszony számos, tartósnak bizonyuló szubjektív/érzelmi elemének forrása.

A mozgalom történetének mélypontja az ötvenes években következett be, amikor a szövetség több tagját, papokat és egyszerű tagokat egyaránt, „illegális szervezkedés” vádjával bebörtönözték. A mozgalom azonban ennek ellenére ekkor sem szűnt meg teljesen.

Az 1990-el kezdődő rendszerváltást követően hosszas huzavona után a szövetség önálló jogi személyévé vált. A hivatalos szervezeti keretek kialakításával az egyházzal való ellentét is kiújult, amihez nem kis mértékben járult hozzá a már említett „hivatalos” / „földalatti” vonalak közötti ellentét újra-megélése.

SZERVEZETI FELÉPÍTÉS ÉS MŰKÖDÉS, A SZERVEZET CÉLJAI

Szervezetileg a szövetség „helyi szövetségek”-nek nevezett közösségekből épül fel, ezek vezető szervei a helyi tanácsok, melyeket a helyi szövetségi közgyűléseken választanak meg. A helyi szövetségek együtt alkotják az országos szövetséget, melyet az országos szövetségi közgyűlés által választott Országos Szövetségi Tanács vezet. A szövetség vezetésének operatív munkáját egy négy tagú ügyvezető végrehajtó testület látja el. A szövetségnek tagja lehet bárki, aki elfogadja és önmagára nézve kötelezőnek ismeri el a szövetség alapelveit, mindezt írásba foglalva felvételi kérvényében. A tagok felvételéről a helyi CE Szövetség tanácsa dönt. Meg nem felelő magatartás esetén a tag kizárható. A formálisan felvett tagok mellett minden helyi szövetséghez számos nem

felvett közösségi tag is tartozik, a hivatalos tagságnak ugyanis nincs különösebb jelentősége. Gyakran előfordul, hogy a „szimpatizánsok” száma adott településen meghaladja a tagokét.

Alapszabályzata szerint a szövetség „missziói és szeretetszolgálatot teljesítő non-profit egyesület”. Feladatának tekinti tehát a diakóniai és missziós tevékenységek elősegítését, azaz szociális és evangelizáló/igehirdetői feladatokat vállal. Ez utóbbi elsősorban „belmissziót”, azaz az egyházon belüli vallási rendezvények szervezését és vallási kiadványok forgalmazását jelenti. Tevékenységeit a Heidelbergi Káté és a II. Helvét Hitvallás alapján fejt ki. Ezek a Református Egyház által is vallott hitvallások, így tehát a CE Szövetség és az Egyház között dogmatikai különbségek nincsenek. Erre a Szövetség alapszabályzata hangsúlyosan kitér: „a CE Szövetség az egyház kebelében, a gyülekezethez való hűség primátusa jegyében, az Ige abszolút tekintélye elismerése alapján, a református egyház hitvallásainak megfelelően szolgál. (...) Tagjaitól ezt az életformát kívánja meg.” (A CE szövetség alapszabályzata)

A „NÉPEGYHÁZ” ÉS „HITVALLÓ EGYHÁZ” KONCEPCIÓINAK SZEMBENÁLLÁSA

Bár a fentiek alapján a szövetség és az egyház között dogmatikai különbségek elvileg nem állhatnak fenn, azt az ellentétet, amelyet a „népegyházi”, illetve „hitvalló egyházi” koncepciók közöttként szoktak emlegetni, gyakran dogmatikai jellegűnek vélik. E két egyházpolitikai koncepció középpontjában az egyház és a hívek viszonya áll. Míg a népegyházi koncepcióban inkább az „egyedül hit által, kegyelemből való üdvözülés” tanára, vagyis a cselekedetek általi üdvözülés lehetetlenségére kerül a hangsúly, addig a hitvalló-egyházi koncepcióban a hitnek a cselekedetekben való tükröződése is fontos helyet kap. Ez utóbbi természetesen nem a cselekedetek általi üdvözülés tanítását jelenti, amivel leggyakrabban vádolják a CE Szövetséget, hanem a hitben való elmélyülés erkölcsi fejlődéssel való összekapcsolását. E felfogásban az igazi reformátusság, az azzal járó hit és erkölcsiség mint követendő cél jelenik meg, melynek elérésére az egyénnek állandóan törekedni kell, és aki fölött e tekintetben a közösség bizonyos fokú kontrollt is gyakorol (a szövetség „hittani és fegyelmi rendet tart”, hangsúlyozza az alapszabályzat).

A két nézőpont közötti különbség tehát nem annyira dogmatikai szembenállásként, mint inkább ugyanazon dogmatikai rendszeren belüli hangsúlyeltolódásként fogható fel.

A kétféle vallásosság további ellentétes aspektusa, hogy míg a népegyházi inkább racionális, a hitvalló-egyházi vallásosságban (mely alatt itt kegyességi vallásosságot is értek) az istennel való személyes kapcsolat szükségességének kihangsúlyozásával a misztikum is fontos helyet foglal el.

A SZÖVETSÉG ÉS AZ EGYHÁZ VISZONYA SZERVEZETSZOCIOLÓGIAI MEGKÖZELÍTÉSBN

A vallási szervezetek leírásához, tipizálásához kiindulhatunk (1) a vallási csoport és társadalmi környezete közötti kapcsolat jellegéből, valamint abból, hogy (2) az illető csoport milyen mértékben tekinti saját legitimitását kizárólagosnak (McGuire, 1991). A vallási csoport és társadalmi környezete közötti kapcsolat a vallási autoritás-forrásokból levezethető értékek és a társadalom egyéb értékei közötti feszültséget tükrözi. Negatív feszültségről beszélünk, ha ezek az értékek különböznek, netán egymást elutasítják vagy kizárják; pozitívról, ha egymást elfogad-

ják vagy megegyeznek. Kizárólagos legitimitációról beszélünk olyan csoportok esetén, amelyek minden más vallási szervezet legitimitását elutasítják, pluralisztikusról, ha a szóban forgó csoport más csoportok legitimitását is elismeri. E két jellemző kombinálásával egy négyes tipológiát nyerünk, a kapott négy típust McGuire egyháznak, szektának, felekezetnek és kultusznak nevezi (1. ábra)².

A csoport saját legitimitációja	A csoport és társadalom közötti viszony	
	Pozitív	Negatív
KIZÁRÓLAGOS	EGYHÁZ	SZEKTA
PLURALISZTIKUS	FELEKEZET	KULTUSZ

1. ábra. A vallási csoportok típusai

A ténylegesen létező vallási közösségek és szervezetek természetesen nem sorolhatók be szigorúan e négy típus valamelyikébe. A modell használatakor e típusokat egy négyzet alakú mező négy sarkaként kell elképzelnünk, az egyes létező közösségek pedig jellemzőik alapján e mezőben helyezhetők el.

A vallási csoportok szervezeti típusaitól elválasztva tárgyalható az egyéni vallásossági orientációk kérdése. McGuire az egyéni vallásosság típusait szintén két jellemzővel határozza meg. Egyik, (1) hogy az egyén vallásosságból adódó szerepe külön szerepet képez, vagy diffúz módon az élet minden aspektusára kivetül; másik (2), hogy az egyén mennyiben a „tömeges” vallásosság illetve egy „virtuóz” vallásosság mércéi alapján ítéli meg magát és másokat. Virtuóz vallásosság alatt a szerző vallási tökéletességre törekvést ért (bármiben is álljon e tökéletesség), a vallásosság azon típusát, melyben az egyént nem elégíti ki a tömegek „normális” vallásossági szintje. A „tökéletesség” megfogalmazódhat morális, aszketikus, misztikus vagy testi-emocionális ideálokban.

E két jellemző kombinálásával a szervezeti-típusokéhoz hasonló tipológiát kapunk, melyeket a szerző az előzőekkel összhangban egyházas, felekezetes, szektás és kultikus vallásosságnak nevez (2. ábra).

Vallásos szerep	Vallásosság foka	
	„Tömeg” vallásossága	Virtuóz vallásosság
DIFFÚZ	EGYHÁZIAS	SZEKTÁS
SZEGMENTÁLT	FELEKEZETES	KULTIKUS

2. ábra. A vallási orientációk típusai

Az így meghatározott *szektás-vallásosság*ot normatív virtuozitás és a vallásos szerep diffúz volta jellemzi. A vallásos szerep alig, vagy egyáltalán nem differenciálódik más társadalmi szerepektől, olyannyira az egyén identitását meghatározó „főszerep”, hogy maga alá rendel az egyén életében előforduló minden más szerepet. Az ilyen személy bármilyen adódó szituációban elsősorban „val-

² Annak ellenére, hogy a McGuire által használt elnevezések számunkra zavaró értéktartalommal bírnak, találóbbak hiányában ezeket az elnevezéseket használjuk, de szigorúan a megadott definíciók értelmében. Használatuk mellett szól, hogy ezek a nemzetközi szakirodalomban széles körben használatos elnevezések.

lások ember” és csak hitének alárendelten apa, férj, kőműves vagy tanár. Úgy is mondhatnánk, hogy a vallásos szerep diffúz módon rávetül az élet minden területére, a vallási eredetű értékek minden helyzetben dominánsak, és a hívő a legkülönbözőbb szituációkban vallási eredetű, a vallás által elfogadott, kívánatosnak tartott normákat igyekszik alkalmazni.

A *felekezeties vallásosság*ot a vallásosság megszokott, „normális” szintjének elfogadása valamint a vallási szerep más szerepektől való elválása jellemzi. Az egyén elégedett a statisztikailag normális vallásossággal, ami elsősorban azzal magyarázható, hogy a társadalmi élet legtöbb területén nem mint vallásos személy jelenik meg. E szerepe élesen különválik a többitől és csak néhány szituációra korlátozódik. Pluralisztikusan legitimált világméretűen elkötelezettsége individualisztikusabb. A tagok úgy érzik nem csak „egyházat választhatnak” maguknak, hanem a vallás(ok) különböző elemei közül is válogathatnak. (A legitimnek elismert vallások mind igazak, így azok tanainak elemeiből „jogosan” válogathat az egyén.)

A *kultikus orientáció* leginkább a felekezeties vallásossággal kombinálva fordul elő. A vallási szerep elkülönülése, de ugyanakkor a tökéletességre törekvés is jellemzi – bár a tökéletesség ez esetben kevésbé pontosan megfogalmazott mint a szektáknál, eklektikus. Fokozott individualizmus jellemzi, a kultikus vallásosságú személy ugyanis egy időben több kultusz részese/követője is lehet. Leginkább ezzel az individualizmussal magyarázható a kultuszok laza szervezettsége, a közösség világos határainak hiánya.

Az *egyházias vallásosság* megelégszik a vallásosság tömegre jellemző mércéjével, miközben a vallásos szerep a mindennapi élet egészét átítatja. A vallásos elkötelezettség általános, melyet a társadalom egész szövete támogat, és nem csak a vallásos csoportra terjed ki. Az egyén nem tudatos választás eredményeként vallásos – nincs választási lehetősége, alternatív világméretű hiányában. Szemben az egyház-típusú szervezetekkel, egyházias vallásosság napjainkban is előfordul(hat) elszigetelt lokális közösségekben.

A vallási szervezetek dinamikájának egyik oka, hogy a vallási közösségekben általában különböző egyéni vallási orientációk fordulnak elő. Az egyéni vallásosságok sokfélesége különösen az egyházra és a felekezetre jellemző. Az egymással ellentétes vallási orientációk közötti konfliktus kezelése kétféle módon történhet. Az eredeti vallási szervezet törekedhet az ellentétes (orientációkból fakadó) törekvések kiegyensúlyozására, ennek technikája az eretnek mozgalmak elszigetelése és integrálása. Az egyházban/felekezetben uralkodó spirituális vagy morális állapotokkal elégedetlen egyháztagok belső csoportosulást hoznak létre, amely egy másfajta vallásosság meghonosítására / visszaállítására fog törekedni. Ez a stratégia, egyfajta „befele szakadással” a szervezettség különböző fokán álló egyházon belüli csoportosulásokhoz vezet, melyek közül az alacsony szervezettségűekre kultikus, a szervezettebbekre szektás orientáció jellemző. A szerzetesrend – amelyet belső rétegzettség, a funkciók specializációja és a közösség határainak élessége jellemez – az ideáltípushoz közel álló szekta egyházon belüli megfelelője.

Másik lehetőség a kizárás, vagy szakadás stratégiája. Erre az ellenőrzés alól kicsúszó konfliktusok esetén kerül sor, a belső csoportok közötti konfliktus megoldására ez esetben a két csoport szétválásával kerül sor. A fenti modell fényében úgy tűnik, hogy a Szövetség és az Egyház közötti viszony a vallási szervezetek dinamikájának tipikus esete.

1. A *vallásossági orientációk* felől közelítve meg kérdésünket elmondható, hogy a református egyházban az ateizmustól a szektás elkötelezettségig az egyéni vallásossági orientációk igen széles skálája található meg, amely heterogenitás az egyházi tagságba való beleszületéssel hozható

kapcsolatba. A különböző vallásossági típusok közül az ideáltipikushoz közel álló felekezeti vallásosság a domináns. A pejoratív „vasárnapi keresztény” megnevezés jól kifejezi a vallásos szerep szegmentáltságát, a vallásosság visszaszorulását az élet bizonyos tereire, általában a templomba járásra. A vallási „tökéletesség” rendszerint nem szerepel az egyének követett céljai között – a megszokott vallásossági szint a norma. A materialista tudományos világnézet érvényessége általában nem kérdőjeleződik meg, ennek elemei a vallási világnézet elemeivel keveredve eklektikus individuális világnézeteket eredményeznek.

Az egyházas vallásosság kisebb arányban szintén fellelhető, főleg elszigetelt közösségekben, idősebbek körében. Ez esetben a tudományos világnézet az alacsony iskolai végzettség és a kommunikációs elszigeteltség következtében nem bontotta meg a vallási világnézetet, amely inkább a népies vallásosságból vett elemeket tartalmaz. Ez a fajta vallásosság és a vele járó világnézet nem választás kérdése – ez az egyén rendelkezésére álló egyetlen lehetséges vallás és vallásosság.

A szektás-típusú vallásosság ritkábban, de településmérettől függetlenül bárhol előfordulhat, a vallásosság intenzitása ugyanis mindenhol egyénekenként változó. (Ismételnem felhívnom a figyelmet arra, hogy az itt szóban forgó szektás vallásosság nem a szektatagok vallásossága, akik számára világnézetük legitimitációja kizárólagos.) Az óhajtott „tökéletesség” általában morális ideálokat jelent.

A CE Szövetség vallásossági orientációk szempontjából az egyháznál homogénebb, ami a szervezetbe való belépés önkéntes jellegének köszönhető. Köreikben gyakran megfogalmazódik az egyházban domináló vallásossági és morális szinttel való elégedetlenség (hiszen a szervezet létrejöttének célja pontosan e tiltakozás), a vallási tökéletességre törekvés azonban inkább implicit. A „tökéletesség” itt egyrészt erkölcsi ideálokat jelent (az erre való törekvés mint a „vétkezés” elkerülésére való igyekezet fogalmazódik meg), másrészt a vallási gyakorlatban való elmélyülést. Ez utóbbi esetén a közösségi vallásgyakorlásokon kívül (pl. rendszeres templomba járás) kihangsúlyozódik az egyéni hitélet fontossága is (pl. rendszeres ima és bibliavetés).

Összevetve a két fél vallásossága közötti különbségeket elmondható, hogy legerősebb eltérés a vallási virtuozitás tekintetében észlelhető. Míg az egyházra általában a statisztikai értelemben vett normális vallásossági szint (a „tömeg” vallásosságának szintje) elfogadása a jellemző, a CE Szövetségben a vallási virtuozitás a norma. A vallásos szerep szegmentáltsága tekintetében a különbség kisebb, de általában itt is elmondható, hogy a CE Szövetség esetében a vallásos szerep a mindennapi élet több területére kiterjed, tagjai az átlagos reformátusoknál több szerepben és helyzetben viselkednek vallásos személyként.

2. A két közösség szervezeti formáját nézve a *legitimitáció szempontjából* a Református Egyház modellünk felekezet-típusához áll közel. Számos más vallási szervezet legitimitását elismeri (római katolikus-, evangélikus-, ortodox-, görög katolikus stb. egyházak) vagy egyfajta tradicionális „kompromisszum” eredményeként tolerálja ezeket (pl. unitárius egyházat). Gyakorlatilag csak a saját legitimitásukat exkluzívnak tekintő vallási csoportok legitimitását tagadja nyíltan. A CE Szövetség az egyház legitimitációs nézeteit vallja, így e tekintetben a két szervezet között nincs különbség. A mindennapi gyakorlatban azonban a szervezetek hivatalosan deklarált nézetei nem érvényesülnek maradéktalanul. A vallási rendezvények, igehirdetések során mind az egyház, mind a CE Szövetség részéről gyakran elhangzanak más egyházakat dogmatikai szempontból elmarasztaló kijelentések. Ez nem az illető egyházak létjogosultságának kétségbevonását jelenti, általában csak egyes tanok, résztanítások téves voltát hangsúlyozzák (pl. a szent-

háromság unitárius tanának elutasítása), a mi szempontunkból azonban ezek egyfajta *részleges legitimitáció-megvonás* aktusaiként foghatók fel. A két szervezet által gyakorolt részleges legitimitáció-megvonás mértékének összehasonlítása segítene a tipizálásban, megfelelő mennyiségi adatok hiányában azonban kockázatos ezt az összehasonlítást megtenni. Néhány vallási rendezvény alapján úgy tűnik, hogy a CE Szövetség szigorúbb más egyházak tanaival szemben, ami a fellebbezett fogalmat használva azt jelentené, hogy az egyháznál erősebb részleges legitimitáció-megvonást gyakorol. Ezt azonban már csak azért sem állíthatjuk határozottan, minthogy a CE Szövetségnek, alapszabályzata szerint, felekezetre való tekintet nélkül tagja lehet bárki, amennyiben a Szövetség alapelveit elfogadja.

A *társadalmi környezettel való viszonyt* vizsgálva megállapítható, hogy a református egyház a társadalommal szemben túlnőően pozitív viszonyban van. Amennyiben a társadalmat a romániai magyarsággal azonosítjuk, e viszony érthetővé válik. A szekularizációval együtt járó jelenség az egyházak egyre fokozódó társadalmi szerepvállalása, különösen szociális téren (Bruce, 1992), a kisebbségi helyzet pedig, úgy tűnik, e jelenséget erősíti. Ezzel hozható összefüggésbe a politikai szerepvállalás is, egy vallási motivációkhoz közvetlenül nehezen kapcsolható tevékenység. A politikai szereplést a CE Szövetség sem utasítja el, tagjai azonban politikai tevékenységet nem vállalnak. Más társadalom-szervező munkát azonban a CE-s papok is végeznek, ami gyakran alig különbözik a politikaitól. Egy falusi gazdakört megszervező pap például ugyanazt a munkát végzi, akár RMDSZ vezetőként teszi azt, akár nem. Szociális és kulturális tevékenységeket a református egyház és a CE Szövetség egyaránt végez. A társadalommal való viszony tekintetében tehát *össztársadalmi szinten* nem állapítható meg lényeges különbség a két fél között.

A társadalmi környezettel való viszonyt *lokális szinten* vizsgálva már más eredményre jutunk. Az egyház (melyet lokális elemzési szinten gyülekezetnek nevezünk) különböző mértékben maga is a „külvilág” alkotó része. Míg egy többvallású nagyváros esetén egy gyülekezet csak egyik alkotó része a társadalmi környezetnek; egyvallású, különösen elszigetelt, premodern jellegű településeken a gyülekezet maga a „társadalom”. Ez utóbbi esetben egyenesen értelmetlen a gyülekezet és a külvilág közötti viszonyról beszélni. A CE Szövetség a gyülekezeteken belüli kisközösségek formájában jelenik meg, melyek kis méretük miatt a társadalmi környezetnek kevésbé meghatározó részei. Így a református gyülekezetek mindig pozitív, míg a CE-s kisközösségek rendszerint negatív viszonyban vannak mikrokörnyezetükkel. Ez különösen falun igaz, ahol a kisközösségek templomon kívüli, rendszerint magánházaknál zajló tevékenységeit általában gyanú övezi, a közösség tagjainak megnevezésére pedig elterjedten használják a román nyelvből átvett, megbélyegzőnek szánt „pokait” (pocăit³) kifejezést. Magyar megfelelője, a „hívó” általában szintén negatív konnotációjú kifejezésként használatos. E negatív viszony mértéke több tényező függvényében változó, magyarázatával a továbbiakban részletesebben foglalkozunk.

A vizsgált közösségek szervezeti forma szerinti különbségeit összegezve tehát azt mondhatjuk, hogy míg legitimitáció kérdésében a két szervezet között nem észlelhető lényeges különbség, a társadalommal való viszony tekintetében úgy tűnik, hogy e viszony az egyház esetében pozitív, a CE Szövetség esetén feszültségekkel terhelt. Makrotársadalmi szinten ez a különbség nem, vagy alig észlelhető, mikro-társadalmi szinten viszont, különösen falun, szembeűnő.

³ Pontos fordításban bűnbánó személyt jelent.

A szervezeti típusok és a domináns vallásossági orientációk jellemző jegyei alapján tehát elmondhatjuk, hogy az ideáltípushoz közelálló egyházzal szemben a Szövetségre több szempontból a szektaszerű csoportlét és vallási orientáció jellemző.

A két fél közötti konfliktusos viszony kezelését illetően úgy tűnik, hogy a két fél eltérő stratégiák alkalmazására törekszik. Míg az egyház a kizárás stratégiáját alkalmazná (protestáns hagyomány az egyházon belüli konfliktusok kizárás/szakadás általi megoldása), a Szövetség az integrálódásra törekszik. A szövetség sajátos céljainak megfelelően e stratégiának természetesen nem része az egyházon belüli szakadásszerű elkülönülés, ez a másik fél törekvése lehetne, ha ugyanezt a stratégiát követné. A két fél alapvetően ellentétes stratégiája eredményezi a konfliktusos viszony tartós fennállását, amely azonos stratégiák követése esetén felszámolódna.

A KONFLIKTUS FENOMENOLÓGIAI MEGKÖZELÍTÉSÉN

Az elemzett viszony további árnyalására, megértésére nyílik lehetőség az eset fenomenológiai paradigmában való megközelítésével. Ennek felépítéséhez ki kell térnünk a Szövetség tagjainak vallásosságára jellemző *megtérés-élményre*. A megtérés-élmény egy összetett, kognitív és affektív komponenseket egyaránt tartalmazó esemény az egyén életében, amelynek csak kognitív oldala tartozik részben⁴ a szociológia területéhez. Megértéséhez bevezetünk egy további fogalmat, a *jelentés-rendszerét* (egyes szerzők világképnek is nevezik). Ez egy olyan tág értelmezési keret melyben az egyén tapasztalatai értelmezhetők, *jelentéssel ruházhatók fel*. Minden vallás egyben jelentés-rendszer is. A jelentés-rendszerek magyarázók és normatívak: megmagyarázzák, hogy a dolgok miért olyanok amilyenek, és előírják, hogy milyenek kellene legyenek, azaz értékeket és normákat is tartalmaznak. Bizonyos esetekben a jelentés-rendszer válságba kerülhet, akár annak magyarázó, akár normatív oldala. A válság kiváltó oka lehet egy megmagyarázhatatlan esemény, vagy az ideálok és a valós gyakorlat közötti diszkrepancia. (McGuire, 1992) A megtérés a krízisben levő jelentés-rendszer helyreállításaként fogható fel. A jelentés-rendszer ennek során úgy módosul, hogy a kérdéses eseményre magyarázatot tudjon adni – kiegészül, vagy felváltódik egy találóbbra. A normatív kiigazítás az ideálokkal való erőteljes (újra)azonosulással történik.

A CE-s vallásosságra jellemző megtérés során a sérült jelentés-rendszer kiigazítódik, az ideálok és a valós gyakorlat között észlelt szakadék az ideálokkal való erőteljes újra-azonosulással megszűnik. Ha azonban az így áthidalt diszkrepancia túl nagy, és esetünkben úgy tűnik ez áll fenn, a megtérés eredményeképpen az egyén gyakorlatilag egy új jelentés-rendszerbe lép át, s a jelenség szinte egyenértékű egy más vallásra való áttéréssel. Egy ily módon felvállalt jelentés-rendszert egyénileg általában nem lehet hosszabb ideig fenntartani, az új világkép érvényessége az azt megerősítő szociális környezeten múlik. A megtéréshez tehát szükséges egy csoport, amely az új (vagy újra-elfogadott) jelentésrendszer plauzibilitását, hihetőségét biztosítja. A helyi CE-s kisközösségek olyan csoportokként foghatók fel, melyek a válságba került jelentésrendszer helyreállítását egy „befele-megtéréssel” teszik lehetővé, szemben az egyházon kívüli vallási csoportokkal, melyek megoldásként az áttérést nyújtják. A megtérő egyénnek tehát mindig szüksége van vala-

⁴ A megtérésnek gyakran részét képező „istenélmény”, melynek tagadása nem áll jogunkban, szintén nem tartozik a szociológia tárgykörébe.

milyen rendszeres kapcsolattartásra hasonló jelentés-rendszert valló személyekkel. A kapcsolattartások ezen új rendszere egy új közösség határait körvonalazza, mely a tapasztalatok szerint mindenki számára könnyen felismerhető. A hovatartozásokat kifejező „hívó” és „világi” kifejezéseket „megtértek” és kívülállók egyaránt ismerik, valaki besorolása e két kategória egyikébe általában nem jelent nehézséget. A közösség határainak kiépülése teszi lehetővé az általa hordozott jelentés-rendszer kívülről való észlelhetőségét. (Egy-két sehova sem tartozó „hívó” gyakorlatilag észrevehetetlen a gyülekezetben.) A közösség határainak világossá válása ugyanakkor provokációt jelent a kívülállók számára, egyfajta identitás-krízisbe kényszerítve őket. A közösség által nyújtott új identitás ugyanis nem hagyja érintetlenül a régit: tagadja belőle mindazt amit most már ő képvisel. Ez gyakorlatilag olyan negatív minősítést jelent a kívülállókra nézve, amely számukra elfogadhatatlan. Az új közösséggel való szembesülés okozta kognitív-disszonancia, azaz annak a tudatnak a veszélyeztetettsége, hogy a szóban forgó személy is jóra való, becsületes, igaz hívó vallásos ember, legkönnyebben ellentámadással küszöbölhető ki. Mivel kívülállók mindig vannak (nehezen elképzelhető, hogy egy gyülekezet egész tagsága „megtérjen”) ez egy tartós konfliktust képez, amely nagy tagságú gyülekezetek, azaz anonim viszonyok között elhanyagolható, kis gyülekezetekben viszont, amelyekben mindenki mindenkit ismer, rendkívül éles lehet. Ez a konfliktus tehát nem egy megoldható konfliktus, hiszen a kisközösség önmagát a kívülállókval szemben határozza meg, és ez a szembenállás egyben létének is az értelme.

A LELKÉSZ ÉS A KÖZÖSSÉG LÉTREJÖTTÉNEK MÓDJA, MINT A KONFLIKTUST MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK

Egy CE-kisközösség kialakulásakor különösen problematikus a formálódó közösségből kirekedő lelkész helyzete: esetében az egzisztenciájának alapját képező vallási autoritása válik vitatottá. Mivel pozíciójánál fogva vallási kérdésekben ő a leginkább kompetens személy, tekintélye pedig amúgy is rendszerint az átlagosnál nagyobb, a gyülekezet és a kisközösség közötti viszony szempontjából kulcsfontosságú szerepet játszik.

A lelkésznek a tárgyalt viszonyra gyakorolt lehetséges hatásait a 3. ábrán látható leegyszerűsített modellben foglaltuk össze. Eszerint egy gyülekezetben belüli CE-kisközösség létrejöhet és tevékenykedhet a helyi pap irányításával, a paptól függetlenül, de akár annak ellenében is. Ha a közösség létrehozója és vezetője a pap, ez az ő azonosítását is jelenti a közösség által hordozott kikerülhetetlen kritikával. A gyülekezet többi részével azonban így is kapcsolatban kell legyen, hivatali kötelességből adódóan, így a közösséget és a gyülekezetet összekötő kapcsot képez. Ellenőrizheti a két fél közötti kommunikációt, megelőzve ezzel a viszony elmérgesedését. A kisközösség ilyen esetben tudja leginkább eredeti célját elérni: a gyülekezet szerves részeként egy magasabb fokú vallásosság irányába befolyásolni az egész gyülekezetet. Legrosszabb viszony azon esetekben feltételezhető, mikor a közösség a lelkész akarata ellenére jön létre. Ekkor a közösség által hordozott minősítés a papra is vonatkozik, aki természetesen próbálja megvédeni autoritását, olyan ellenlépésekhez folyamodva, mint a kipredikálás általi megbélyegzés, a csoport elleni hangulatkeltés, stb. Az autoritás-helyreállítás leggyakrabban a közösségi tagok bibliamagyarázó kompetenciájának kétségbevonásával történik. A közösségek számára általában két lehetséges megoldás marad: a közösségi tevékenységek abbahagyása vagy valamilyen más (rendszerint neoprotestáns) közösségbe való kitérés, amennyiben létezik ilyen a közelben.

A két fél közötti független pap esete kevésbé valószínű, mint az előbbiek, mivel a közösség önálló kialakulása általában a pap tevékenységével való elégedetlenséget is jelenti. Egy ilyen, általunk ismert esetben a különböző CE-közösségi tevékenységeket a lelkész integrálni próbálta az egyházi tevékenységekbe, helyet adott nekik az egyházi épületekben, és ritkábban maga is részt vett bennük.

Fordítottan befolyásolja a tárgyalt viszonyt a pap esetleges szervezői szerepe. Amennyiben a közösséget és annak tevékenységeit maga a lelkész szervezi, a csoport nagyobb és szembeötlőbb. Ez a közösség által képviselt kritika erősségét fokozza, minek következtében, bár a „szervező” pap jelenléte biztosítja a felek közötti kommunikáció bizonyos szintjét, a két fél közötti várható feszültség nagyobb. A tevékenységeket integrálni igyekvő pap a szervezkedésben nem vesz részt, de nem is akadályozza azokat. A közösséggel ellenséges viszonyban levő pap esetén kisebb tagság és kevésbé intenzív tevékenység – ebből fakadóan kisebb feszültség feltételezhető. A lelkésznek a két fél közötti feszültségre gyakorolt hatását a következő táblázat foglalja össze, a + jel nagyobb, a – jel kisebb feszültséget jelent.

A lelkész hatása a konfliktusra	A közösség létrejöttének módja		
	pap által szervezett	paptól független	pap ellenében létrejött
moderátori befolyás	–	○	+
szervezői hatás	+	○	–

3. ábra. A gyülekezet – CE kisközösség közötti viszony alakulása a közösség létrejövési módja és a lelkész hatása függvényében

A helyi lelkész szervezői szerepe egy további tényező, a vizsgált közösségek szervezeti komplexitása (belső differenciáltság, specializáció) szempontjából is lényeges hatást fejt ki a közösségek közötti viszonyra. A szakirodalomban egybehangzó vélemény szerint a belső differenciáltság magas szintje főleg az egyházakra és felekezetekre, annak hiánya viszont inkább a szektákra jellemző. (Wilson, 1991)

A pap által szervezett közösség esetén a pap a tevékenységek nagy részében részt vesz és azokban vezető szerepet játszik. A papi szerep különállósága fennmarad, bár a szokásos pap-laikus távolság a gyakoribb együttlét miatt mindenképpen csökken. Ha a csoport elég nagy és jól szervezett, tagjai formálisan is CE-tagok, a lelkészi mellett más tisztségek is megjelenhetnek. A paptól függetlenül, vagy annak ellenében létrejött csoport esetén a tevékenységek nagy része csak a laikus tagok körében zajlik, a vezető, vallási értelemben „kvalifikált” személyek ritkábban, általában más településekről látogatják meg a közösséget, annak valójában nem tagjai. Az azonos státusú személyek között a közösségi jelleg jobban kihangsúlyozódik, a belső differenciáltság minimális. A közösség akaratlanul is szektás jellegre tesz szert, ami egyben a gyülekezettel való negatívabb viszonyt is jelent.

Különböző települések esetén az itt leírt modell változhat, elsősorban a településen jelen levő más vallási csoportoktól függően. A modell leginkább az egyvallású kis településekre érvényes, melyekben személyes viszonyok uralkodnak (mindenki mindenkit ismer), a gyülekezet tagjai közötti érintkezések gyakoriak, és emiatt nem lehet eltekinteni az új közösség lététől, nem lehet figyelmen kívül hagyni a benne megtestesülő kritikát. Legkevésbé a nagyvárosokat jellemzi, melyekben elkerülhetetlenül szembesülni kell különböző más vallásokkal és emiatt a vallási to-

lerancia szintje magasabb. A több ezres városi gyülekezetekben az ezekben domináló anonim viszonyoknak köszönhetően előfordulhat, hogy a gyülekezeten belüli valamely közösségről a gyülekezet többi tagja nem is szerez tudomást.

Sajátos esetet képeznek azok az elszigetelt települések, melyeken az *egyházias vallásosság* a domináns. Mint mondtuk, e vallásosságban egyetlen világgép létezik, azon belül egyetlen értékrend. Ennek érvényessége nem egy előzetes választás eredménye, az egyén „beleszületik” az adott világgépbe. Így az az egyén számára létező egyetlen lehetséges, magától értetődően érvényes világgép, amely emiatt nem képezheti reflexió tárgyát. Ilyen helyzetben valaki „megtérése” egyszerűen értelmezhetetlen. Az ilyen, „hagyományosan református” környezetben egy megtérés valóságos elmebajnak tűnik, a „kigyógyulásért” a családtagok minden lehetőt megtesznek. Az ilyen körülmények között létrejövő CE-közösség és a gyülekezet között az ellenségeskedés a lehető legnagyobb.

ÖSSZEZÉS

A CE Szövetség tehát a református egyházon belüli vallási szervezet, melynek célja az Egyház megújulásának segítése. „Fundamentalista” mozgalom, amely ugyanazon a tanokat hirdeti és ugyanazokat a célokat követi, mint az egyház, az ezen az alapokon megfelelő közösségi és egyéni életforma tekintetében azonban hittani és fegyelmi rendet óhajt tartani. Ez utóbbi szándék a csoport és az egyház közötti konfliktus egyik fő forrása, ebben a megközelítésben szokás e konfliktust a hitvalló egyházi és népegyházi egyház-koncepciók közötti szembenállásnak nevezni.

Míg az egyház tagságára a tömeges vallásosság szintje, és általában a vallási szerep szegmáltasága (a hívek csak bizonyos helyzetekben viselkednek vallásosként) jellemző, a Szövetség tagjaira egyfajta virtuóz vallásosság és a vallási szerep diffúzabb jellege (a legtöbb élethelyzetben vallásosként viselkednek) jellemző.

Mint vallási csoport, az egyház felekezetszerű (legitimációja pluralisztikus, viszonya a környező társadalommal pozitív), a Szövetség inkább szektaszerű (bár legitimációja szintén nem kizárólagos, de a tanok terén az egyháznál szigorúbb, a társadalmi környezetével való viszonya feszültségekkel terhelt). A csoport-jellemzők és a csoportokon belüli domináns vallásosság jellemzői közötti különbségekben ragadható meg a Szövetség és az egyház közötti konfliktus egy további forrása. Ez a megközelítés az így értelmezett konfliktus tartós fennállásának okára is fényt derít, ennek oka ez esetben a kialakult feszültség kezelésére, megoldására alkalmazni próbált stratégiák különbözőségében van (diffúz integrálódás illetve kizárás).

Fenomenológiai megközelítésben a Szövetség vallási kisközösségei és azok szűkebb társadalmi környezete közötti viszony szükségszerűen konfliktusos jellege domborodik ki.

A két csoportra jellemző vallásosság különbsége rendszerint olyan nagy, hogy az átlépés gyakorlatilag egy vallási konverzióval egyenértékű. E különbségek mértékéből fakad, hogy a kisközösség csak a csoportthátrók kiépítésével és fenntartásával képes új hitét fenntartani. A csoportlét viszont a helyi társadalom számára sokkal megkerülhetetlenebb, mint az egyének esetén lenne. A helyi szintű konfliktusok alakulásában és kezelésében különösen fontosnak bizonyult a lelkész helyzete a kisközösség kialakulásának folyamatában (a konfliktus élesebb ha a közösség a pap ellenében alakul) valamint a közösség és környezete (azaz a gyülekezet) közötti viszonyban vállalt szerepei (szervezői szerepvállalása élezi a konfliktust).

Mint azt a bevezetőben mondtam, elemzéssel nem törekedtem a CE Szövetség és a Református Egyház közötti konfliktusos viszony megoldására, céloom pusztán e viszony különböző szempontú megvilágítása, részletesebb fogalmi felbontása volt. E viszony „megoldását” célzó végső javaslatok megfogalmazására már csak azért sem törekedhettem, mert mint az kiderült, a két fél közötti bizonyos mértékű konfliktus kikerülhetetlen. Az egyházon belüli vallási orientációk sokféleségének köszönhetően az egyházban mindig voltak és lesznek olyanok, akik nem elégednek meg a vallásosság tömeges szintjével, és akik ezt az igényüket csoportosan, többé kevésbé szervezett formában fejezik ki. Ennek az állandó jellegű belső konfliktusforrásnak egyetlen alternatívája az átlag fölötti vallási igényű hívek egyházból való kitérése, ami azonban az egyház számára nem kívánatos.

FORRÁSJEGYZÉK

- Bruce, S.: *Religion and Modernization*. Oxford, 1992, Clarendon Press.
- Karczag S.: „...”. In *Kistükör*, 1994. 1–2, Kolozsvár.
- Lőrincz, J.: „Ébredés a teológián”. In *Kistükör*, 1994. 1–2, Kolozsvár.
- McGuire, M.: *Religion. The Social Context*. San Antonio, Texas, 1992, Trinity University.
- Tökés István: *A Romániai Magyar Református Egyház élete 1944–1989*. Budapest, 1990, Magyarorsággkutató Intézet.
- Wilson, B.: *The Social Dimension of Sectarianism. Sects and New Religious Movements in Contemporary Society*. Oxford, 1992, Clarendon Press.